

Партийните страсти в град Русе (1931-1934)

Капка Иванова

Political struggles in the city of Rousse (1931-1934): The article describes the inner and inter-party struggles of different political formations that participated in the local ruling administration during the reign of the "National Block" coalition (1931-1934).

Key words: political parties in Rousse, the "National Block" Coalition, Local Administration Council of Rousse.

ВЪВЕДЕНИЕ

В края на 20-те години на XX век в България сред управляващата коалиция назряват остри противоречия. Те водят до разцепления и обособяване на отделни фракции. Последиците от световната икономическа криза и вътрешнопартийните борби водят до загубата на управлението на Демократическия съговор.

Настоящото изследване, без да има претенциите за изчерпателност, си поставя за цел да проследи и анализира политическите страсти в гр. Русе през периода на управление на Народния блок (1931–1934).

ИЗЛОЖЕНИЕ

През юни 1931 г. се провеждат избори за XXIII обикновено народно събрание. Те са спечелени от Народния блок, в който влизат: Демократическата партия, Националнoлибералната партия (кърчевисти), Радикалната партия, БЗНС „Врабча 1“, БЗНС „Стара Загора“. В Русе коалицията поема управлението едва през февруари 1932 г., когато се провеждат избори за Общински съвет. Работническата партия печели 8 мандата, но отказва да поеме в свои ръце управлението на общината, след като няма пълно мнозинство. Народният блок завоюва 7 места в местния парламент (3 – Демократическа партия, 2 – БЗНС, 2 – Радикална партия), а останалите се разделят между сговористи – 5, фашисти – 3 и 1 социалдемократ [1, л. 154]. За първи път в общината влизат представители на Национална задруга фашисти: Станчо Нешев, Тодор Пенев и Стефан Шипкалиев - бивши сговористи, разочаровани от своите лидери.

В този момент не е невъзможно да се създаде „ляв блок“ в Общинския съвет, но идейните различия между представителите на партиите са пречка за постигането на такъв местен управленски съюз. Всичко това води до изостряне на напрежението в съвета, за което съветниците от Работническата партия са критикувани от групите на Демократическия съговор, БЗНС и БРСДП (ш.с.) [1, л. 123-124]. От положението се възползват демократите и за кмет е избран инж. Йордан Павлов [1, л. 155-156]. Така Демократическата партия в Русе поема управлението на града. Явно в този момент надделява виждането, че в интерес на общината е кметът да бъде от средите на управляващите.

Тук трябва да се отбележи, че коалицията Народен блок в Русе практически не се реализира. Налице са остри противоречия между местните партийни структури. Тези различия водят до отцепването на общинските съветници Недко Ботев, К. Тютюнджиев и Д. Пачеджиев от групата на Блока. Отцепниците се обособяват в самостоятелна група, а по-късно се съюзават заедно с националнoлиберали и радикали за съвместна работа в Общинския съвет [8, № 2 и № 13, 22 апр. и 3 май 1932]. Изключително активен в местния парламент е земеделецът Недко Ботев. Той е един от главните критици на политиката на кмета Йордан Павлов. Непрекъснатите упреци, които отправя, са насочени към проблемите с безработицата в града, цените на хляба и партийните уволнения в общината.

През лятото на 1932 г. някои русенски демократи възроптават срещу действията на окръжния управител Константин Тодоров (ДП). Той е обвинен, че не уважава решенията на Градското бюро на Демократическата партия и останалите блокови партии. Критики се отправят за предприетите от него уволнения „на заслужили партизани демократи“. Освен това на специално заседание на партията Тодоров е упрекнат, че използва автомобил №1 само за разходки на семейството си [8, № 117, 26 авг. 1932].

Статия на Кирил Старцев във в. „Русенска поща“ по повод недоволството срещу окръжния управител става причина за среща между министрите Мушанов и Гиргинов. На нея се обсъжда искането за уволнение на Константин Тодоров. По този повод в Русе пристига министър-председателят Н. Мушанов. Той се среща с Градското бюро на Демократическата партия, но твърдо застава зад окръжния управител [8, № 117 и № 139, 26 авг. и 18 септ. 1932]. Визитата на Мушанов в Русе е съпроводена с административни промени. Уволнени са инспекторът на полицията, околийският началник, градоначалникът. В полицията също са извършени смени на някои ръководни постове [8, № 140, 19 септ. 1932].

С идването на власт на Народния блок общественият живот се демократизира. Участието на БЗНС в управляващата коалиция дава самочувствие на земеделските дружби за по-открита и оживена дейност. Това ясно проличава от редица публични мероприятия и изяви на отделни лидери. Трябва да се подчертае, че тези прояви са зорко следени от полицията. Нито демократи, нито Царят са съгласни да се дава пълна свобода на най-многобройната партия в страната.

В началото на юни 1932 г. Младежкия земеделски съюз в Русе подготвя траурно събрание по повод 9-годишнината от 9 юни. Полицията успява да залови позиви и взема превантивни мерки. Чрез намесата на висшестоящи лидери е осуетен първоначалният замисъл на проявата и тя се ограничава само до градско събрание. Предварително планираната реч на Велико Великовски (частен секретар на земеделския министър Георги Йорданов) е отложена след настойчива молба и препоръка от официалната власт да бъде заменен с друг оратор [8, № 52, 12 юни 1932]. Очевидно е, че висшите земеделски кръгове са предпазливи и не искат срещу съюза им да има излишни вътрешнокоалиционни настроения.

След изборната загуба от юни 1931 г. в Демократическия сговор настъпва ново разцепление. Сговористите се групират около Андрей Ляпчев и Александър Цанков. Поради идейни различия на двамата лидери през май 1932 г. се провеждат два конгреса. Сформира се нова организация под името *Демократически сговор с председател Александър Цанков* (известна още като „Син сговор“ или „Народно социално движение“). В публичните речи на лидера от с. г. новата партия се представя като *„нефашистка, нямаща нищо общо с хитлеризма и италианския фашизъм“*. Лозунгът, който се издига е *„Нацията преди всичко!“*. Като важен компонент на идеологията на Националното социално движение се обявява *„живият и обновен национализъм“* [6, с. 38]

Александър Цанков и Славейко Василев провеждат редица събрания в страната – някои публични, други само за последователи. В Русе такава сбирка се насрочва за 26 юни 1932 г. Заедно с лидера в града пристигат бившият министър Никола Найденов и народният представител Петко Палиев. Предварително е обявено, че на събранието ще бъдат разисквани темите за общото политическо положение в страната и разцеплението в Сговора [8, № 64, 26 юни 1932].

По същото време града посещава бившият министър Атанас Буров (сговорист от крилото на Ляпчев). И ако срещата на Буров с русенските членове на Демократическия сговор протича спокойно, при добра посещаемост и без инциденти, не така стои въпросът със сбирката, на която говори Александър Цанков. Пристигането на лидера на „Синия сговор“ е съпроводено с реакции от страна на политическите опоненти. Из града са пръснати позиви против него от младежи

земенделци. Събират се множество граждани, които го посрещат с викове „Позор на тиранина!“.

След края на събранието по улиците на Русе стават сблъсъци между охраната на Цанков и русенските граждани. Срещу тях е хвърлена конна стража, която да разпръсне множеството. От акцията има много пострадали и арестувани граждани. Сред тях са земеделският секретар Ангел Коджабашев, адвокатите Моско Мъсев и П. Нейков, общинските съветници от Работническата партия Йордан Бъчваров и Ив. Казанджиев. Ден по-късно в местния печат се отправят много критики към поведението на полицията и се апелира за по-голяма съобразителност, *„защото размаханите вчера големи сабли на конните стражари едва ли не щяха да предизвикат в Русе нова афера Саафет, ако в случая не се проявеше благоразумието на гражданството“* [8, № 66, 28 юни 1932].

Във връзка с кървавите инциденти земеделците от Русенски окръг изпращат протест до правителството и ръководството на БЗНС. Те настояват за уволнението на окръжния управител в Русе, инспектора на полицията, градоначалника и всички провинени полицаи [8, № 69, 1 юли 1932]. Мерки от страна на централната власт не са взети.

В средата на юли в Русе Демократическият съговор (Ал. Цанков) започва да набира членове. Месец по-късно партията се снабдява с партиен клуб на ул. „Гладстон“ и избира Градско бюро в състав: председател – Иван Ковачев (окръжен управител на Русе), подпредседатели – Боян Цанков и Сава Бобчев, секретар – Константин Донеv (адвокат), касиер – Ст. Лазаров (търговец), членове – Ив. Фетфаджиев, Емануил Габровски, Пенчо Мушанов, Никола Стаматов, Александър Петров, Тодор Дамянов, Х. Джиздарович и др.

През 1933 година Народното социално движение на проф. Цанков навлиза в периода на своето стабилизиране. Числеността на неговите последователи нараства. В него се вливат и част от Съюз „Българска родна защита“, групи от Съговора на Ляпчев, безпартийни, ренегати от различни партии. През януари 1934 г. към него се присъединяват и хората на Димо Казасов от ПК „Звено“. Движението се обявява срещу партиите и парламентаризма. За главни врагове са обявени дружбашите и комунистите. Постепенно партията се оформя като концентрация на основните фашистки сили в страната. Вижданията на Цанков се променят след идването на власт в Германия на Хитлер. Той вече отстоява тезата, че диктатурата се налага, когато трябва да се спаси държавата.

Опитите за обединение на крилата от Националлибералната партия датират от 1929 г., но такова се постига трудно и за кратко. Фракцията на Боян Смилов отново започва да функционира като самостоятелна група. Другото течение в партията (това на кърчевистите) през 1931 г. влиза в коалицията Народен блок.

В Русе сред националлибералите (кърчевисти) през есента назряват остри противоречия. В центъра на проблема е местният лидер В. Янакиев. По предложение на министъра на търговията Георги Петров, парламентарната група на партията порицава Янакиев за проблемите, които предизвиква в местната структура [5, № 23, 17 окт. 1931].

Решени да изгладят отношенията, сред партийни лидери започват сондажи за обединението на националлибералите в Русе. Осъществени са връзки с всички видни дейци на НЛП в града. През ноември 1931 г. се провежда среща, на която се разменят мисли и се обсъжда начина, по който ще се проведе обединителната акция [5, № 45, 18 ноем. 1931]. Бюрото на кърчевистите отправя апел да се прояви повече такт и умение, да се елиминират личните амбиции и сметки в полза на колективните партийни интереси [5, № 38, 4 ноем. 1932].

Постепенно противоречията се изгладят и през лятото на 1932 г. се насрочва Общо организационно събрание на всички либерални групи в Русе. Събранието се провежда на 24 юли с. г. Първата точка от дневния ред гласи: „Прокламиране

събирането на всички националлиберали в единна национална либерална партия (Г. Петров) [8, № 86, 21 юни 1932г. 11]. С приповдигнат тон се изказват видни оратори от НЛП, получени са поздравления от Централното ръководство. Така на 24 юли 1932 г. в Русе официално се провъзгласява обединението на националлибералите [8, № 91, 27 юли 1932г.].

През 1931 г. Радикалната партия влиза в коалицията Народен блок. След изборите от 21 юни нейният лидер Ст. Костурков става министър на железниците, пощите и телеграфите в новия кабинет. С участието си във властта партията успява да укрепи позициите си. През 1932 г. на XXI редовен конгрес се докладва, че е налице увеличение на членовете с 4 800 души [9, с. 274].

Нарастването на членската маса от средите на работещите в железниците и телеграфо-пощенските станции не е изненадващо предвид ресора, който заема Ст. Костурков. В Русе ключова роля изиграва д-р Попантонов – общински съветник и член на местното ръководство на Радикалната партия. През 1932 г. той се състезава с инж. Йордан Павлов (ДП) за кметския стол [1, л. 155-156].

В русенската организация на Радикалната партия настъпва брожение през май с.г., което води до разкол. Група радикали, недоволна от действията на д-р Попантонов, се обособява в самостоятелно бюро начело с инж. Г. Каменов. Своите мотиви за отцепването те излагат в специално писмо до в. „Русенска народна борба“. В него се отправят остри критики за злоупотреби със служебно положение и действия на представители на партията, които петнят името ѝ. Тук се визира конкретно лице – д-р Попантонов. Като гаров лекар чрез различни методи той успява да привлече в редовете на Радикалната партия мнозина железничари, хамали на пристанището, служители в жп работилницата и пощата. Така постепенно се създава едно ядро, чрез което Попантонов дирижира вътрешнопартийния живот. Това предизвиква реакцията на старите русенски радикали [3, с. 139].

Изпълнителният комитет на Радикалната партия изпраща Атанас Петров да се запознае на място с проблемите в Русе. Пред него групата на инж. Каменов излага редица факти за злоупотребите от страна на ръководството на местната структура. Промяна в отношението на Централата в София обаче няма. Тя продължава да признава легитимността на групата на д-р Попантонов [3, с. 139].

През 1933 година в Радикалната партия се оформя опозиционен блок, който си поставя за задача да прокара поправки в Устава на партията за несъвместимост на постове на секретарския пост с министерското кресло. Този опит се оказва неуспешен. При гласуването русенските радикали от фракцията на д-р Попантонов дават пълната си подкрепа за лидера Ст. Костурков [3, с. 140]. Групата на инж. Каменов се застъпва за опозиционерите. Тя изпраща редица писма до Изпълнителния комитет с призови за възтържествуване на справедливостта в русенската радикална организация. Тези писма заинтригуват народните представители Д. Бурилков и Ас. Цанов. На 12 и 13 януари 1934 г. те се срещат в Русе с местните радикали инж. Г. Каменов, Г. Калинов, А. Майеров, д-р Калми, Ат. Боздуганов и др., които ги запознават подробно с аферите на д-р Попантонов. Анкетьорите препоръчват на министър Костурков да изясни случаите на корупция и злоупотреби със служебно положение на членовете в Русе [3, с. 140-141].

От 1931 година Политическият кръг „Звено“ започва да развива активна дейност в Русе. За лидер на местната структура е избран Емануил Габровски – виден индустриалец, а през 1935 г. кмет на Русе [3, с. 102-103] Някои русенски звенари се обявяват за *„обединяване на идейно близките до фашизма партии и организации, но без участието на Александър Цанков“* [4, с. 548]. През есента на 1933 г. Централното ръководство подготвя публично събрание в Русе. С писмо от 14 октомври 1933 г. Е. Габровски се известява, че П. Тодоров ще говори на тема *„Външната политика на България“* [4, с. 566]. Темата не е случайна. След подписаните по същото време договори между Гърция и Турция, Румъния и Турция,

Югославия и Турция, които поставят България в изолация, ръководството на организацията устройва в цялата страна публични събрания, на които основен акцент е външната политика.

На 19 май 1934 г. в България се извършва държавен преврат от ПК „Звено“. Новите управници въвеждат административно деление, според което Шумен става областен център, а Русе само околийски. Това предизвиква острата реакция на русенските общински съветници. В заседание на Общинския съвет те приемат протестно писмо до правителството на Кимон Георгиев срещу новото административно деление на страната. Кметът Йордан Павлов в емоционална реч изтъква ролята и мястото на града още от епохата на Възраждането и водещото му място на културен и търговски център след Освобождението. Това е последното слово на инж. Павлов като кмет на Русе [7, с. 304-305].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

От изложените факти става ясно, че сред политическите кръгове в града в периода 1931 – 1934 г. са налице остри вътрешнопартийни и междупартийни противоречия. Причините за тях са идеологически, но често в основата им стоят личните амбиции на отделни лидери или групировки. Русенските структури не рядко стават заложници на конфликтите и взаимоотношенията на своите партийни водачи. Тези постоянни борби водят до засилване влиянието на крайнодесните и крайнолевите течения. Всичко това се отразява и на работата в Общинския съвет, който се превръща в арена на непрекъснати политически боричкания и страсти.

БЕЛЕЖКИ:

- [1] ДА– Русе, Ф. 4 К, оп. 1, а.е. 78
- [2] Златев, Л., И. Радков. Русенските кметове 1878-2005. Русе, 2005.
- [3] Иванов, М. Русенската организация на Радикалната партия през управлението на Народния блок 1931-1934 г. - В: Алманах за историята на Русе, т. I. Русе, 1996, 139-142.
- [4] Из личния архив на Кимон Георгиев, т. 1. – В: Архивите говорят, т. 40. С., изд. на ГУА.
- [5] Народна борба. Независим всекидневен вестник (Русе). 1931-1944.
- [6] Петрова, Д. Създаване и дейност на Цанковото движение. - :Исторически преглед, № 6, 1986, 34-47.
- [7] Радков, И., Л. Златев. Русенската община 1878 – 2005. Русе, 2005.
- [8] Русенска народна борба. Утринен всекидневник Русе. (1933-1937).
- [9] Стефанов, Хр. Българската радикална партия 1906 – 1949. С., 1984.

За контакти:

Капка Иванова – e-mail: kapka_v_ivanova@abv.bg

Докладът е рецензиран.